Гумореска

Motto: Der Mensch ist etwas, was überwunden werden soll.

Nietzsche. "Also sprach Zarathustra" [1]

(Він у своїй кімнаті). З бабами не хочу жодного діла мати, абсолютно жодного! Се народ примховатий, вибагливий, повний претензій і суперечностей, повний самолюбства... В поглядах ограничений, дитинний — що ж мені з ним, з сею мозаїкою чуття? Впрочім, одна — як друга.

Я маю свою медицину і своїх пацієнтів; маю товаришів своїх і літературу, а більше не потребую нікого.

(Лежить на софі й дивиться задумчиво вперед себе). Але що я її мушу щодня стрінути! І вона завсігди однакова! Не дивиться ні вправо, ні вліво, іде великим парком, у котрім опавше листя лежить уже цілими верствами, і думає над чимсь. Над чим думає? "Жіночі проблеми", "конфлікти між жінкою а чоловіком"! — певно, над тим думає. Я подибую і других, але ті другі дивляться інакше вперед себе, як вона. Здалека вже пізнаю її по ході, по стрункій, ніжно збудованій постаті й по сніжно-білім фільцовім капелюсі. Волосся у неї чорне і, здається, скромно держане. Її личко (воно бліде) набирає виразу строгості, коли переходжу коло неї цілком близько...

(По якійсь хвилині глумливо). Певно, думає, що комусь впало би на думку промовити до неї, і тому узброюється так. Ха-ха! Я "промовити" до якої-небудь! Я, що рад, коли маю їх всіх на милю від себе. Що боюсь їх, немов грішний пекла, бо заким ще чоловік і оглянеться, вже вони й висять на шиї. Ну, сього не діжде вже жодна. Мої чуття замужні, щоб спинялися на бабах.

Я йду щоденно парком, бо мені ближче до шпиталю, при котрім я лікарем, але вона? Що вона має тепер шукати в парку? Тепер осінь, парк майже порожній, а тих кілька припадкових гостей, що являються в нім ще десь-не-десь, то ще не товариство, котре спонукало б молоду даму ходити самітно на прохід. Принаймні наше німецьке жіноцтво найшло б се extra-vagant. [2] Хто її родичі? Які в неї прикмети? Якого вона духу дитя? Ну, впрочім, обходить се все мене страшно мало.

* * *

(Вона, вертаючись з міського парку). Як сумно, що люди в чутті такі неінтелігентні! А найбільше вже ті "освічені". Так на когось дивитися! Певно, вже кождий думає: "Вона грає оцю інтересну роль тому, щоб звернути на себе увагу"; то певно.

Так, коли б чоловікові було на чолі написано всяке "тому що і т. д.", коли б мені, наприклад, було на чолі написано, що в мене катар горляний і що можу лише в теплій порі ходити на прохід, що в мене мати хоровита, а отець майже безнастанно в дорозі і тому не можуть мене проводжати, і що мені в моїм сумовитім настрої миліше без товариства,— коли б то все було мені на чолі написано, тоді... та ба!

З моїми прочуттями смерті і сумними думками наймиліше мені в тихій, поважній природі. Осінь відповідна до мене.

А як я бажаю жити! Всіма нервами мого серця прив'язана я до сього життя. Мені здається, що передо мною лежить якась сама краса його і манить до себе. Але мені сміються в лице, коли кажу, що за два-три роки умру. А я... Боже мій! не бажала би для себе жити! Я б лиш хотіла бачити, як все буде. Бачити і відчувати, як кругом мене все хвилює, в малім і в великім розмірі. Хочу лиш зі всім враз жити. Здалека, в затишку. Враз любити, враз мріти...

* * *

(Він у себе дома, виглядаючи вікном). Удавала перелякану, коли я йшов за нею короткою алеєю!

Але так роблять вони всі, се звісно. Ну, якби вона знала, що мені саме тоді прийшло на думку побачити, як вона спогляне, коли вирину раптом близько неї,— була б успокоїлася. Вона може й так бути спокійною. Я не з тих, що сивіють через баби. В мене є наука і пацієнти, в мене є товариші і література, а те виповняє доволі моє життя.

Який я рад, що іду життям сам, що ніким не зв'язаний. Ну, вже надто "зв'язаний"! Щодо того, то той сатана Ніцше — Заратустра той, правду каже, коли впевняє, що то велична річ бути завсігди вдвох. Herr Gott! [3]

(По хвилі). Чи вона читає? І чи радо? І що? Баби мають дивний смак, бабський. Їм розходиться лиш о то, чи герої поберуться, се для них головна річ. Читають заголовок книжки, відтак — кінець, а наостанку — дві-три сторінки з середини. Саме ту сцену, де він освідчується їй. Впрочім, се для них і в житті найважніше. Тенденція, провідні ідеї і т. п. не існують для них.

Я великий убожатель літератури норвезької. Такий Хрістіансен, Гансен або ті прочі, вони можуть чоловіка так одуш... Ах, що до чорта! Вже знов дзвонять? Це певно, знов та стара зизоока жидівка з болючим пальцем. Уже вона ставить мою терпеливість просто на пробу, а крім того, живе в пересвідченні, що я на світі лиш для неї! Але на другий раз потисну її в палець так, що не з'явиться мені більше перед очі. Така ідіотка, жидівська баба! Саме тепер мусила влізти, коли я... коли би собі... випочив. Ні, се вже зовсім так, неначеб я не був теж чоловіком. Den Kuckuck auch noch einmal! [4]

* * *

(Вона в парку). Я обиджена до живого! Ні, се нечувана річ: слідити так за мною! Властиво, не повинна я собі з того нічого робити, але моє

нещастя, що я нервова. Думає собі такий перший-ліпший, що я належу до "товпи" і що являюся тут, щоб здибатися з ким-небудь! Та правда, коли акції жінок тепер так стоять, то й не диво, що така думка у мужчин перша.

Ох, як тяжко бути нині женщині цілковитою і свобідною людиною, бути лиш для себе, як та квітка, як та зоря, як... як... о, вже він здивувавсь би добре, коли б знав мої погляди на подружжя. Так, мій пане, моя натура не спосібна до нього, бо й як же ж мати когось уже раз назавсігди, бачити когось завсігди, мати те пересвідчення, що той хтось належить нам справді, і нічо не видре його від нас,— все те не збільшує любові! Крім того, люди не завдають собі ніякого труду, щоб удержувати в подружжі взаємну любов і поважання для себе в однаковім стані. Не стараються бути для себе взаємно чимсь, поваги завсігди і якнайбільше гідним, а то тому, що вже себе мають. Вони, противно, занедбуються духом і характером та стають і в однім, і в другім неповоротні.

Подружжя було б чимсь дуже гарним, коли б люди самі не споганювали його. Та, може, буде воно колись і гарне, приміром, як настануть Ніцшеві Übermenschen, надлюди, ті його сміючіїся льви,— але тепер? А тут думає собі перший-ліпший, що хтось собі з нього щось робить!

Щодо мене, то я не віддамся ніколи, хоч старі панни для мене найнесимпатичніший елемент. Але я не останусь старою панною: буду собі так — незамужня женщина, а це щось зовсім іншого...

Він виглядає дуже інтелігентно і не без поваги. Кождим разом, як бачу його, маю одне й те саме почуття. Сказала б я навіть, що воно обгортає мене на його вид насилу. Не вмію його розібрати, саме тепер сформулювати, однак що мені й залежить на тім? Його хід говорить: "Іду собі своєю дорогою і не журюся товпою", а ціла його істота має характер рішучості і бистроти. Ну, але якби він знав, як вони всі мало мене обходять, то, певно, лютився би.

І чи я чогось іншого бажаю собі на світі, як лиш жити? Ні, не жадаю більше нічого.

Той старий панок, що поздоровив його перше, сказав: "Моє поважання, пане докторе!" Отже, він лікар. Може, спеціальність від горляних недуг? Але — ні, я буду держатися й дальше методу Кнайпа.

Несказанний сум наповняє моє серце, коли згадаю годину смерті. А я можу так легко вмерти. Тепер осінь. Сього року мені гірше, як минулого. Як мені навесні буде, а відтак знов восени і знов навесні?.. Ох, боже, боже! не бути більше! бути забутою!

Ломлюся під тим почуттям.

Я бажала стільки, але не для себе, для других! Про особисте щастя не думаю вже. Думала я про свій народ, про його долю... про... бог зна про що я думала ще. Хотіла я перекласти Гетевого "Wahlverwandschaften" [5] а одного разу прийшло мені на думку перекласти і Ніцше "Also sprach Zarathustra". [6]

Чоловік — то щось таке, що його треба побороти,— каже той Заратустра. Не знаю, але думаю так часто над сим реченням, а тоді кажу собі звичайно: "Мене поборе смерть".

* * *

(Він у себе, вдоволений). Я вже знаю, хто вона. Походить з малоросів (ха-ха-ха! а я німець!)... донька якогось зубожілого дідича і зветься Софія Добрянович. Що за дивне-дивне ім'я! Властиво, повинен я був собі сам подумати, що вона не німкеня, бо в неї й вигляд не німецький, а емансиповані вони всі, ті велико-біло-etc... [7] росіянки!

Супокій і певність її єства вражають мило, але вона, здається, сумна. Та оскільки я про русинів чував, то вони всі такі здесперовані; спонукує їх

до того, без сумніву, їх політичне положення. Впрочім, то народ такий... гм... такий... чи не такий, як болгари і серби, і саме тепер — на початку справдішнього розвою і цивілізації? Мені він симпатичний, а може, і не без будучності. Про них говорять, що вони відживають лише тоді, коли говорять про минувшість і коли гуляють свої національні танці, та що їх народна поезія прекрасна і дуже багата. Ну, про їх поетів незвісно нам нічого, а вони самі не стараються, щоб ми дізналися щось про них. Мабуть, не честолюбив!.

За виємком поляків, мені всі слов'яни симпатичні. Я незвичайно ціню і люблю літературу великоросійську. Візьмім лиш на розвагу такого Толстого. Чи не Магомет він якогось роду? Цікаво, чий світ побідить: чи його, чи Ніцше? Мені видиться, що його і що над Ніцше перейдуть, мабуть, уже незадовго до дневного порядку. Розуміється, що вона буде знати Толстого; чи знає "Крейцерову сонату"? Ну, ся соната насуває вже думок неабияких, а в душі оставляє tabulam rasam, [8] особливо ж — у жінок. Den Kuckuck aber auch, [9] щось такого писати! Німецький ум не сотворив би чогось подібного вже з огляду на своє соромливе жіноцтво. Не знати, чи вона знає нашого модного пророка, приміром його: "Also sprach Zarathustra". Одушевлятися ним не повинна, бо він каже на однім місці: "Як ідеш межи жінки, то не забудь батога".

То в мене значить — говорити "виразно"! Іти, напр., мені до неї з батогом, перед її ніжну, тиху істоту станути з батогом, немов той переможець звірів перед бестій, що скрегочуть зубами. Ні, Заратустро, феноменальне з'явище єсть твій творець, але тут зблямувався [10] він фатально. Вже як є, так є, але жінки таки ніжна раса, а коли вони в не однім невикінчені і недозрілі, то винуваті тому лиш ми самі — їх пани і їх оборонці.

(Дивиться на годинника). Вже пів до четвертої. Адже я мушу вже йти до шпиталю! Коли б мені нині та операція там удалася, я був би гордий, гордий, як цар! (Дивиться крізь вікно). Як же мрачно й вогко надворі, як сумно і безвідрадно! Певно, буде падати дощ або сніг. Чи вона й нині прийде? Вона виглядає так, якби могла відважитись на таке. Ну,

остаточно нехай вже буде, як буде, але йти мені треба... Коли б мені нині та річ там удалася, то я був би гордий, як цар...

Тепер не стріну її вже в парку, а хотілось було мені побачити її нині...

* * *

(Вона в себе дома, притиснувши чоло до шиби вікна). Нині верем'я [11] таке неприязне і вогке — годі йти на прохід. А я привикла до того всього: чоловік, справді, погана істота привички. Однак... такий старий парк — то краса неабияка. Ті препишні старезні дерева, що там ростуть, а відтак ті різнородні осінні барви листя... Золотаво-жовте, змішане з зеленню, або жовто-червоне між зеленню, відтак — темно-зелене, а здалека — і темно-синє... В цілім парку величний спокій, хвилями шелест і шолопання птахів між листям, між галуззям, і гра світла, десь-не-десь опізнений цвіт рожі й запах відцвітаючих айстрів...

Я люблю природу і в днях буденних, а найбільше там, де не безчестять її оглядачі, де не чути в різних варіантах: "дуже гарно" або "дуже погано".

В парку уявляю собі, що я в лісі, потопаю в мріях, і лише поодинокі гості пригадують мені, що то не ліс.

Він...

Він точний, як я. Він — лікарем при шпиталі. Як то можна не раз припадком дізнатись. Нині приносить мені листоноша рекомендоване письмо. Під час коли я підписувала рецепіс, [12] складав він (люблю його, того старого німця) листи. Я кинула случайно на одне письмо оком і читаю, не надумуючись: "Ернест Ріттер, Med. Doktor, Spitalarzt, hier". [13]

— Що се за лікар? — спитала я в старого, паленіючи з бог зна якої причини.

— Новий,— відповів він.

— Старий? — питаю.

— Ні, противно, молодий. Цілком молодий, гарний чоловік, відай з Градця. Чи не знакомий вам?

— Ні...

— Він дуже голосний [14] лікар. Він один з тих, що мають ще серце в грудях, не дивляться передусім за грішми аж потім ставлять людське життя на вагу.

Що я сама нині не можу пройтися, т. є. туди не можу піти! Бо вийти мушу, сяк чи так. Мушу йти на вечірок у пані презесової К. Посилає ся сердешна дама два рази по мене, щоб я конче прийшла і не бракувала й сього року в її вибранім кружку. Не бракувала!

Добре їй жадати чогось подібного від мене, але нині не верем'я на мою недугу, а вона, певно, буде мене знов молити, щоб я їй щось заспівала. Розуміється, цілком так, мовби я була до того відповідно настроєна.

Боже мій, боже! що то, власне, люди, не повірять чоловікові ніколи! Ха-ха! Я — співати! Може, ще Шумана або Мендельсона, або надто так кокетливих мазурок Шопена, котрими вона ніби упоюється... Ні, вже сі пісні не пройшли би моїх уст, хіба які інші. Наприклад, яка сумна, сумна думка...

(По хвилі дразливо). Що за безумство, що я про нього думаю! Мені видиться, що і він там буде! Яким чином міг би він там узятися? Мені незвісно, щоб в останнім часі заприязнився там хто із нових. Правда, я в неї не була вже зо три місяці і не можу знати, чи там не приймають знов кого нового. Впрочім, я не мала б нічого проти того, коли б там і він був.

Мала б передусім нагоду переконати його, що не приходжу до парку задля нього. Впрочім, я ігнорувала б його, в повнім значенні слова...

(Знов, по якійсь хвилині). В які безумства загонююся я! А то мені здається, що ми могли б з собою розмовляти дружньо і що я тішилась би, якби пізнала його ближче. Адже він обидив мене своїм поведенням, і тому я рішилася йому сказати, як каже десь на однім місці Заратустра: "Dein Mund ist nicht fur meine Ohren!". [15]

Ох, яка нудьга і порожнеча! Яка смутна я смертельним смутком! І я — нудна. Властиво, я в безнадійнім, до критики успособленім настрої, а думками... о боже!.. куди б не гнала — стрічаюся зі смертю...

Котру мені сукню взяти? О, вже ясну, певно — ні. До мого смертельного гумору було б се смішно. Візьму чорну оксамитну сукню; вона лежить на мені прегарно, і тим не хибну ані супроти мого сумного настрою, ані супроти доброго смаку.

* * *

(Він надвечір у себе, і в лихім гуморі). Се погане, мокре верем'я! Новий капелюх збавив я собі і нові, лиш передучора куплені рукавички — den Kuckuck auch noch einmal! [16]

Ну, але й був се чудний вигад з моєї сторони — шукати в цілім парку якусь незнану кокетку. Я стаю цілком таким, як усі прочі, як та "товпа", а щонайменше — поводжуся, мов гімназист. Коли б мене побачили мої поважні товариші — професор С. і та книжкова мумія, то, не надумуючись ні хвильку, сказали б одноголосно, що я — пропащий син. Але се наслідки життя в тім гнізді, що зветься головним містом і є лише мішаниною найсмішніших і найнекультурніших елементів. Так, від шістьох тижнів пхає мене якесь лихо пізнавати русинів, я потонув в їх світі вже так, що зачинаю їх справами заниматися, і вже просив одного з тих дикунів, щоб навчив мене їх ієрогліфів. Ха-ха! І на якого біса знати

мені їх мову? Мені, німцеві, що перейде зі своєю мовою цілий світ, а другого Гете не знайде в жодній літературі! Ах, я вже просто здурів і зачинаю піддаватися тій грубій силі, що грозить нам десь у неясній далечині,— тій слов'янщині.

Переживаю тут лише самі прикрості та розчарування, фази такі, яких пережити не надіявся ніколи. І чи є справді на світі поважніший чоловік, як я? Певно, що ні, а таки поводився я нині не як муж науки і знання, а найменше вже як холоднокровний німець. Перед кількома днями удалася мені одна операція, на котру не один був би гордий, а нині я літаю... о, satis sapientiae!.. [17]

(Пізніше). Се лиш нудьга. В людській натурі лежить уже те, щоб чоловік мав якусь точку опори, якусь перехідну, малу, а все-таки "головну" річ. Богу дякувати, що я доволі психолог, щоб знати, що все, що мусить бути, і є en passant. [18]

Нині вечором мушу переглянути наспівші медицинські діла. [19] Вони лежать уже цілий тиждень, і я переглянув їх побіжно. Однак... чи належу я собі? Що вже чоловік всього не переживає і при тім зветься ще свобідною людиною! Я — невільник моїх ближніх і — підданий безумних... нервів. Тепер, наприклад (а мені саме до того!), маю скинути з себе оцей собачий настрій, переодягнутися, розуміється, якнайстаранніше і йти до пані презесової К. на якийсь чортзна-який вечірок. Чи ж се не іронія? Ах, коли б я був хоч мало-мало передчував, що вона заатакує мене зразу по моєму першому візиті своєю симпатією і затягне в свій чарівничий круг,— то не була б мене ніколи у себе бачила. І я себе питаю: що, ради бога, обходить мене те все? Чому мушу я туди йти? Ах, що вже чоловік — невільником, то, справді, тільки поезії про се пиши!..

Найліпше на цілій справі те, що там збереться цілий легіон бабства; про старі женські фрагменти вже й не кажу. Чого маю я між них явитися? Чому саме я? Ха-ха-ха! Яка вона хитра, та пані презесова... ну, але і я не впав на голову. Від молодих буду держатися в резерві, старі-бо мені ще

завсігди миліші, хоч переслідують мене випитуванням про симптоми холери, так що вмерти можна вже з того самого.

(По малій хвилині). Ну, вона також не була ліпша... А що, якби і вона там була? Що за ідея! Впрочім, чому би ні? Адже мені незвісні знакомості тої старої Мінерви; я ще, слава богу, в її раю новак. Впрочім... обходить мене те все страшно мало, а в гуморі, в якім я нині, нехай би лиш яка там спробувала ущасливити мене своєю прихильністю... тоді, їй-богу, нехай звучить се, як хоче, скажу їй просто в очі, як каже десь той сатана Заратустра: "Meine Ohren sind nicht für Ihren Mund!" [20]

(Він, по вечірку, дома, зворушений). Вона була, вона була, там була! Herr Gott! [21] Ах, як вона подобалася мені, та й яка вона!.. Коли я її побачив, стояла між бабським гуртом в салоні, затиснена майже в кут, і мовчала. Виглядала так гарно і велично в темнім строю і гладко зачесанім волоссі, без тих звичайних Ропу-френдзлів на чолі. А її очі, о милий боже, що в неї за очі! З-під велону не бачив я їх досі добре. З її білого личка сяють вони вогким блиском, темно-сині вони, а голос її, а голос її, о! він не з тих срібних дзвінких etc. голосів; у неї милий голос, м'який і гласкав, мов оксамит, мою душу; я відчував його фізичне враження.

Була зворушена, коли нас знакомлено. Здається, вона взагалі нервова; однак-таки нервовість їй до лиця й показує супроти її волі велику силу чуття. По-німецьки говорить м'яко, як цілий рід велико— і малоросів, а се, розуміється, подобається мені, як і всім німцям. Але, коли вже спинявся на мені її погляд, то в моїй душі немов сяло сонце. А умна яка! Ну, се імпонує вже чоловікові без лютості, а при тім і "тиха", і "жіноча", неначеб споріднена з германським ідеалом жіночості. Вона і емансипована, оскільки я завважав, але її емансипація має свій стиль і не вражає так немило, як у деяких наших жінок, що дратують нас на кождім кроці до крові. Вона не така, як ті завзяті парки,— що в кождім і в найневиннішім мужчині бачать люципера і почуваються до ніким на них не наложеного обов’язку співати при кождій нагоді жалібну пісню про "рівноправність". Коли б залежало від мене, я дав би їм сей час

рівноправність, щоб лише нас не чорнили так страшенно, а душ невинних істот не затроювали своїм пророцтвом про ліпшу будучність жіночу.

Її емансипація гарна і лагідна, отже, розуміється само собою, що бажання такої жінки радо сповняється. Вона поступає собі без сумніву, як хоче, не держиться судорожно старосвітських упереджень і кухнею пахучих чеснот буденщини не орудує, ніби зброєю задля "охорони", тим фарисейським шаблоновим "добрим тоном", під котрого плащем і лжеться, і грішиться так погано. Вона є, власне, наскрізь інтелігентною, і осталася, помимо емансипації, женщиною.

Знає і датську літературу, знає і того північного святого — Толстого, любується (це вже не по-нашому) в Гейне... О! цілу днину і цілу ніч і знов днину і ніч був би я говорив з нею, прислухувався їй і не відвертав очей своїх від уст і личка її!

Звинялася, чому її так часто можна подибати в парку. Се їй дуже немило (говорила), але мусить проходжуватися з причини слабого здоров'я. Сказавши се, замовкла й посумніла. Хитрий чоловік, як я, збагнув зараз причину того. Вона справді нездужає, але держить се майже в тайні перед своєю дуже нервовою матір'ю, котра тривожиться о ню майже хоробливо. Часами (оповідала) чується дуже ослабленою, особливо в вогких днях, як нині, але не хоче вже радитися лікарів і лічиться сама по Кнайпу. Розуміється, що я став їй зараз на услуги, заявивши, що прийду зараз завтра до неї та стану її лічити. Але вона просто стривожилася та просила не чинити сього, бо я не знаю, яка її мати, що вона злякалась би дуже мого приходу і що вона вже лучче, може... може — прийде колись сама...

Вона майже пересвідчена, що її недугу годі вилічити і що тому вмре незадовго. Ну, такі думки стрічаються часто в хорих, і тому зібрав я всю свою силу штуки ораторської, запанував нею, щоб її переконати, що помиляється. Вона дивилась на мене так велико і поважно, так довірливо і мило, що... О, ти прегарна рибчино моя!.. Однак, коли я не зможу їй допомогти, тоді вона послідня моя пацієнтка, і я записуюся на філологію.

Але вона й горда,— den Kuckuck auch noch einmal! За нею треба йти, вона не оглядається. Вона і засоромила мене неабияк. Так, напр., позволяє вона, щоб я її відпровадив додому, а мені, ідіотові, приходить на ум подати їй рам'я. Вона не звикла ходити вдвоє і не вміє держати кроку. Це вона не каже колючо, не каже "холодно", взагалі нічого з роду отих гейнівських слів: "Meiп Herr, wie können Sie es wagen, mir so etwas in Gesellschaft zu sagen", [22] вона каже се побіжно, прямо, ніжно... але — ніч була темна, і лиш я один знав, яка полумінь розлилася мені по лиці. А відтак попрощалася зі мною так чемно! Боже! і трохи не сказала: "Тим закінчили ми вже, мій пане!" Її позиція і руки сказали мені се, бо вона лише сказала: "Добраніч, дякую вам красно".

Розуміється, що я пішов собі. Так водять вони нас усіх за ніс.

(По довгій задумі). А той імпертинентський чоловік... чого вибалушив він свої очиська на неї при soupe, [23] коли щось там оповідала свому сусідові? Так неначеб був і глухий, і не добачував добре. А він, поганин, і чує, й бачить добре. Сліпих малярів не потрібно; вони ані не мають рації биту, ані не малюють ніяких портретів. Коли я хотів помогти їй убрати плащ, то він випередив мене. При тім окинув мене, брус [24] той, таким поглядом, мовби дивувався мому намірові, а майже мав на язиці: "І ти, германе, загубив тут щось?" Ну, я опанував себе, бо вона була між нами, але в мені варилося.

Хоч нас, німців, і називають холоднокровними, але я туй-туй трохи не скипів.

Я питаю: яке право має він до неї? Чи вона його суджена, чи що? Ні, він не має жодного права до неї, хіба, може, в однім. Він москаль, а вона русинка; отже, вони лише споріднені, кажу; лише споріднені, бо свою самостійність в мові й літературі показують малороси в різних варіантах. Але у такого москаля не повинно чоловіка нічого дивувати. В них грає лише кулак головну роль і, мимо свого Толстого, вони ultra [25] — варвари, справдешні передпотопні мастодонти...

* * *

(Вона у себе, сидить недбало в старомоднім кріслі з поруччями при вікні, трохи втомлена, та дивиться в околицю задумчиво і так, мовби забула про себе. На її колінах лежить якась робота). Мій ідеал — се чоловік розуму. Се говорила я завсігди. Завсігди, ще заким читала Бруно Віллє "Philosophie des reinen Mittels"... [26]

Я думаю, що він є таким чоловіком розуму. Як то можна скоро дізнатися, як хто думає! Я, сказати б, відчувала те. Він має в собі щось таке, округ чого душі других можуть кристалізуватися. Він і не є невільником якої-небудь політичної партії, ні, тим він не є. Він є об'єктивно-критичний. Він такий справдішній європеєць, котрий собі мимо того каже: "Іду собі дорогою — і не журюсь товпою". Окрім того, здається, він з характеру благородний... Любується в творах Толстого... але про наших поетів не знає він багато, майже нічого не знає. Нашого Шевченка не знає цілком. Справді, німці не знають про нас нічого; мене се так болить...

Коли ми говорили про данця Якобсена і я казала щось — не знаю вже що — про його прегарну новелку "Тут мали рожі цвісти",— сказав він, дивлячись на мене, мовби забувшись:

— Я знаю одне таке лице, як те, в того старшого пажа в тій новелці. Чи пригадуєте собі його?

Я, розуміється, пригадала собі його.

— Знаю точнісінько таке саме лице, з сумовитими сяючими, майже оксамитними очима і таким самим тужно-хорим усміхом на устах.

— Справді?

— О, так! Воно має ту силу, що зміняє в людях... настрій і зовсім опановує тих, що в нього глядять.

Чому я дивилася так велико на нього? Чи я могла слідити за його споминами? За його споминами, в котрих віджила, очевидно, якась прегарна женська істота, що грала, може, в його житті яку важну роль? Вона має ту силу,— казав він,— що зміняє в людях настрій, і під час коли се говорив, то, дивлячись заєдно на мене, мінився справді. На його уста закрався чудний усміх!

(Опускає голову на спинку крісла й усміхається сумовито). Се, певно, якась прегарна німкеня. Лиш німецькі жінки такі поетичні... такі... такі... ах! Дівча в новелці є брюнеткою, а німкені русяві, але чи ж не може вона припадком бути брюнеткою?.. Ох, ті німці! В них можна потонути, в них є краса і... хто б вже міг таким бути, як вони!

Я ніколи не могла б на нього гніватися. Він якоїсь такої дивної, милої, скорої вдачі, що чоловіка уймає і собі зискує, а притім, мабуть, дуже щире серце. Мені здається, що і вмер би скорше, заким би його уста вимовили неправду. Я бриджуся всіми тими, що уживають неправди, а дійсно уживають її тепер усі... а усі! Се так сумно, а в виду нинішньої "культури" так мізерно... Здається трохи зарозумілим, але я годжуся подекуди з зарозумілістю, іменно не люблю, як хто цілується з "товпою" в уста. Таких уст не могла б я ніколи цілувати.

Далі, він дуже милий, а як вже і думала собі, мусить мати й добре серце. Другий був би, наприклад, радий, коли б його пацієнти оставили подеколи і в супокої, а він просто просив мене, щоб міг мене лічити... Не знаю, справді, чи йти до нього чи ні.

І пішла б я до нього, і не пішла б. Якесь дивне чуття здержує мене від того. Напівсором, напівнесміливість, напівгордість... Чи спитати, може, кого о раду?

(Дуже гордо). О, ні! Ніколи в світі!..

Я знаю так добре, як він виглядає і як він не раз говорить. Його голос я відчуваю так живо душею!

* * *

(Тиждень пізніше. Він у себе, і в злім гуморі). Яке ж погане все, а люди які ж нудні! Мною заволодів якийсь дух отяжілості, а до того мучать і томлять мене страшенно пацієнти. Наколи б я був писателем, то писав би лиш самі тенденційні речі, щоб дати волю своїм думкам і чуттю. Між іншим, писав би я, т. є. старався б світ переконати, що життя і люди — то рішучо дві нудні речі, котрі лиш тим інтересні, що дають чоловікові причину боротися до вмерлого...

(По хвилі). О, той мастодонт! Поганий варвар той москаль! Він з нею в грубій приязні,— оповідала мені вчора стара Мінерва. Він збирається писати якесь діло, а вона старається йому теж о матеріал. Рад би я знати, що се за діло і що за матеріал подає вона йому? (Глумливо). Може, психологічні нотатки? Отже, вона любується наукою, він — "штукою", а я... ха-ха-ха! я вилічу йому її! Так, я той бог у Ніцшевім "Заратустрі", що дивиться милосердям! Але — ні, я не вилічу йому її, вона прецінь не була в мене. Кнайп вилічить її, вже і то тим чином, що вона буде рано по росі ходить й годуватися вівсяною гербатою та житніми крупами. Супроти сього не вдержусь я зі своєю наукою.

В її планах лежить переселитись до Цюріха і віддатися студіям національної економії. Се славна ідея! Тим часом буде він малювати портрети, а відтак... будуть у дальшій приязні і під плащем штуки та науки розсівати соціалізм. Щось подібного лучалось уже, і се повинен я був подумати собі про них обоїх вже зараз спочатку. Адже жодна росіянка (або русинка) не є нормальноумна. Така Софія Перовська,— боже, змилуйся! се чистий сатана, а не женщина! Herr Gott! Ну, впрочім, обходить мене те все страшно мало.

(По хвилі, під час котрої дивиться все уважніше вікном на вулицю). Се вона!.. Боже! вона йде!

(Знов сам). Отже, вона таки прийшла, була! І, ох боже, яка змішана, немов те дитя! Я мусив уоружуватися всіма уймаючими прикметами, щоб її настроїти спокійніше. Я був справдішнім героєм, хоч був de facto [27] зворушений, мов хлопець. А щодо її недуги, то, слава богу, що її можна побороти. Се сказав я їй прямо, а її очі стали вогкі. Вона була майже переконана, що вмре.

Говорила мало, спішилася йти. За два дні має знов прийти, бо недугу не можна занедбувати. Яка ж вона мила! мила!

(Проходжується, живо зворушений, по кімнаті). Дивне дівча! Пробувати з нею — то чиста розкіш; яка ж повна оригінальності і необмеженої правдолюбивості! І навіть коли мовчить, то мовчить, повна думок. Се ж, власне, є та ніжна лагідність; ся оксамитна смирність, що мені над усе подобається! Звичайно бояться дівчата висказувати свої погляди мужчинам, лицемірять і клоняться в ту сторону, звідки вітер віє. Мене обурює таке сервілістичне нахилювання себе до обставин, обурює аж до погорди! Хто б збагнув з нинішнього жіночого поведення те, що колись панувало "матерне право" і існували такі горді самостійні жінки, як, наприклад, спартанки!

Мені так чудно, що вона була тут. Тут поверх книжок уклала була, змішана, свій плащик... а пізніше... тут, на столі до писання, і майже на каламарі, так само свій білий фільцовий капелюх. (Став, задуманий, перед столом і глядить. Раптом добачає банкнот на 5 золотих ринських). Що се? Гроші?! (Паленіючи). Її гонорар? (Змінений і поважно). Я... ні! Мурин зробив свій обов'язок і може вже забиратися... Ні, моя дамо, сим разом ошибнулись ви! Сим разом обидили ви мурина. Я вашого гонорару не потребую. Я шпурну їй його під ноги. Ох! як се мене разить! Сього я не надіявсь ніколи. Отже, тому непорочний капелюх дістав своє місце на столі, щоб під нього всунути гроші?!

О фарисейко! о оксамитна лукава фарисейко! о тигрице ти! Так, вона числить мене до товпи й думає, що я моє звання лиш продаю. Ну, але завтра здиблемось у парку. Проходи в ясних теплих днях заординував я найгостріше...

(Вона, ще в плащі і капелюсі, сидить, задумана, на софі). Слава богу, що те все вже минуло! Ох! Як же мені було тяжко йти! Чоловік, справді, щось таке, що його треба побороти... Як то він казав? "Сю недугу поборемо напевно". Він сказав се так по-доброму і так щиро, що я йому вірю. Все наново мушу застановлятися над його словами. Отже, я ще можу жити! (Ховає з пристрасним рухом лице в подушку софки). Жити!... жити!..

Чому я така зворушена? Чому щось співає в мені, а поміж то втискається насилу образ... Але ні, се ж лише нерви... Ті ненависні, безумні нерви.

* * *

(Він, другого дня). Так. Я вже сказав їй своє. Вона була в парку, я приступив до неї і дав розмові такий оборот, що міг сказати, що хотів. Відтак сказав я, що маю до неї одну просьбу.

Яку? — вона дуже здивувалася.

Таку просьбу, щоб вона позволила мені назначити самому гонорар, коли вилічу її вже зовсім.

Вона поблідла, мов сніг, і, розуміється, не зрозуміла мене.

Се (так баламутив я), що вона мені принесла, годі прийняти. Нехай не питає, чому; я вже такий дивак і т. д.

Вона відповіла ледве чутно і в уриваних реченнях, що не хотіла мене тим уразити і що прецінь без того не могла прийти. Се зрозумів я. Kurz und gut, [28] ся справа вже злагоджена, і я вдоволений цілковито. Вона — прегарна істота. Скільки чистого, непорочного чуття! Я при ній немов зміняюся... Такий ангел! Ну, я вже кажу: просто з неба злетівший ангел, і навіть — не німкеня! Вже що правда, то — не гріх: така женщина — то, справді, прегарна істота.

Вона не їде до Цюріха. Не може покинути хоровиту матір саму, а крім того, не має грошей. Чи з наших дівчат сказала б се котра так одверто і любо? Певно, що ні. Сказала б скорше: Mama erlaubt es nicht. [29] Коли виздоровіє цілком,— казала,— тоді й подумає над тим. Давно було це її найгарячішим бажанням, але тепер нема в неї сил. Розуміється, я відраджував їй такий намір. Was zum Kuckuck, [30] що за лихо з тою Швейцарією? А то і вона! Коли згадаю те все, то вискочив би зі шкіри та розбив усі ті ідеї поступу "на прах"!

* * *

(Вона у себе, сидить при фортеп'яні, сперта о спинку крісла, викликує лівою рукою поодинокі тони й неначе вслухається в них). Пообіддя було прегарне, лагідне... таке справдішнє, поезією переткане, осіннє сонячне пообіддя. Щось кращого не можна собі уявити... В алеї, обсадженій густо липами, здибала я його.

Не знаю... він такий дивний... ні, властиво не дивний, але такий... сказати б... він знає все. Я, що не мішаюся так легко, мішаюся при нім. (Усміхається сумовито). Цілком так, начеб у мене була нечиста совість. Чи се, може, тому, що він чоловікові немов аж у глибину душі заглядає? А відтак його очі! Я не знаю... але вони такі жаркі... палять так страшно... о, страшно! Ні, тепер уже я нічого не знаю...

В його поведінні зі мною є стільки лагідності й щирості! (Усміхається, як перше). Неначеб я була яка пташка або щось подібне. І я йому вдячна. Перед ним я й покорилась би.

* * *

(Він у себе). Нині говорили ми знов з собою, і вона була така сама мила і гарна; говорили ми і про її народ. При тім засіяли її очі, і вона немов оживилася. Кількома словами розповіла мені історію свого народу, його барвну минувшину, коли ще не знав ні польського, ні російського гнету. Як на Русі були свої князі... як українці-русини були народом свобідним... на чолі відважне козацтво... "В наших народних піснях (оповідала) заховалася історія наша, заховалося наше горе і щастя. Впрочім, вона змішана з історією москалів та поляків, і тому великий світ не знає про нас майже нічого". Поляків ненавидить щирою ненавистю, і коли поясняла мені їх поступування з руським народом, очі її горіли неприязним жаром. Я розумів її. Впрочім, хто вміє ненавидіти, той уміє і любити. Правду сказавши, між нашим жіноцтвом нема такого патріотизму, як у слов'янських жінок.

Її ненависть до поляків розумію. Що вони нетолерантні і лицемірники, се знана річ. При тім грають вони роль мучеників і звуть себе "упавшими греками". Schönes Hellenentum das, die "polnische Wirtschaft"! [31] — нема що казати. Впрочім, і я не маю причини боготворити їх. Одного разу їхав я з двома дамами в однім coupe. [32] Обі розмовляли з собою по-французьки, забавлялися дуже добре. Я сидів мовчки, французка спитала польку, чи вона говорить по-німецьки, а тая, закопиливши уста, відповіла: "По-німецьки говорять лиш собаки!" Якби мені коли був хто розповідав таке, я був би не повірив йому, але я чув се власними ушима. Шкода, що то не був мужчина! Їй-богу, я був би визвав його на поєдинок. А так що буду з дамою починати? І я сказав лише до свого серця, як каже десь Заратустра: "Блискавице моєї мудрості, випали їй очі!"

Висідаючи, сказав я їй по-французьки кілька слів, котрих вона ніколи не забуде...

* * *

(Він у себе, цілком змінений, дуже поважний і дразливий). Що се таке? Три тижні приходила точно, а тепер уже не показується. Сього я не можу стерпіти і не стерплю! Ха-ха! Лікар не може жити без пацієнтки, а вона? Їй поліпшилось уже, приміром, хрипка уступилася вже зовсім, але ж вона знає, що не є ще цілком здорова.

(По хвилі задуми). Вона має щось против мене, не говорить майже нічого, а на сміх, про котрий споминала раз, що Заратустра назвав його "святим", забула зовсім, Стала нервова і змарніла. Очевидно, терпить. Ну, а вже я! Herr Gott! Herr Gott! Дураком був я ще перед шістьма тижнями, хлопцем був я!

(Люто). Може, цей московський страхопуд сказав їй що на мене? Він має привілей ходити в дім її родичів, він не є лікарем. Або, може, занедужала її мати? Вона ж для неї живе! Та ні! Тоді була б мені просто о тім спімнула,— вже настільки стали ми товаришами. Першого тижня оповідала мені стільки, особливо в парку, де я виходив їй назустріч, а тепер... і там її не видати вже цілий тиждень, хоч погода не була ніколи така гарна, як тепер. Коли вона завтра не прийде сюди або до парку, то піду до неї додому й скажу їй усе!

Тепер я вже знаю, що мені нема без неї життя, що моя сила без неї є нічим, що без неї не можу жити! О Заратустро, Заратустро! "Чоловік — то щось таке, що його треба побороти!" — кажеш ти. Я відчуваю, що ти правду кажеш. Чоловік — то щось таке, що його перемагається: лиш не знаю, чи доконче треба його побороти?

* * *

(Вона лежить на софі нерухомо, з лицем, зверненим до стіни). Як він мене нищить, а хотів мене вилічити! Не можу до нього йти. Я люблю його; я того свідома. Боюся з ним стрічатися, бо... ха-ха! найшла причину, чому

мішаюся при нім. Я люблю його! Ах! Тепер знаю сама по собі, що можна — як каже німець у прегарній пісні — належати до таких, що гинуть, коли люблять!..

Се не казка. Я відчуваю, як любов підтинає мої сили. Деякі остаються при тім здорові і рум'яні, інші знов плачуть, зітхають і потішаються, а я стала поважна і втомлена...

І він став іншим. Чому ж би то? Став тихий і поважний і лякається мене. Коли приходжу, а він отвирає мені двері (чи він бачить, як я надходжу?), зворушується страшенно. Таке зворушення можна зрозуміти лиш тоді, коли його бачиться. І власне — те розуміння, те розуміння! Відтак замовкаємо обоє, щось тяжко в серці перемогти. Тоді можна лиш дрібними справами займатися, і то все зветься — любов!

Вона поважна, як смерть.

Те, що я маю його завсігди перед душею, то чудова річ. Тепер нема для мене ні будуччини, ні минувшини; лиш одно є,— що я люблю його! Коли бачу його вже здалека, в тій хвилі зміняюся. Се є те могуче щось, що "нищить мене". Я обертаюся і втікаю алеєю, мов та сполохана серна, так що люди уступаються з дороги. І то не трусливість, о боже мій, ні! (В гіркій розпуці). Се — любов! Боюся, щоб не поглянув на мене...

* * *

(Він у себе, надвечором. У коминку горить весело огонь, а він збирається йти до неї). Я стрітив її в одній алеї, в котрій не надіявся ніколи стрітити її. Вона надходила чимраз ближче... а коли підійшла вже цілком близько, побіліла, мов сніг. Те саме відчув і я також у себе. Станувши проти себе, ми не змогли навіть привітатися. Її голос здавався беззвучним. Я споважнів, як перед тим ніколи в житті. Ми знали вже всі свої думки. Вона ледве держалася на ногах, і так сіли ми на першу-ліпшу лавку.

— Чому не приходила? — питаю я її зміненим голосом.

Відповіла, що не могла, а відтак замовкла.

І я мовчав. Опісля взяв я обі її руки і притис їх до свого лиця. Вона вже прецінь знала, що стала мені так несказанно дорогою, хоч я не сказав їй ще того словами.

— Але, проте, чому таки не приходила? — спитав я знов, як перше.

Не могла. Чи я сього не розумію? Вона підупала на силах...— прошептала.

Однак... я її любив, любив! Чи вона сього не знає?

Знає, але се, може, мені лиш так здається...

О ні, тисяч раз ні! Сього ж не можна не знати, коли воно правда!.. Воно є правдою! Я просто нездалий до нічого, коли не бачу її.

Вона також. Вона призналася до того так тихо, що я ледве зачув.

"Ми належимо вже до себе",— сказав я їй і обняв її.

Вона сполохалася, мов та голубка.

"Сього вона не знає напевно",— відповіла, звернувши на мене допитливо свої широко отворені непорочні очі.

Чому ж би вона не знала сього напевно? Чи не любить мене?

О, любить, але...

Але?

Любити а належати комусь назавсігди — се щось інше.

"Се одне й те саме,— сказав я.— Де двоє любляться, належать уже до себе, і я саме хочу, щоб вона належала мені".

"Але ж тут іде о се,— закинула вона,— коли ті двоє "належать уже до себе", то чи зможуть вони тому для себе бути завсігди чимсь, поваги й любові гідним? Се в подружжі дуже велика й трудна річ, така річ, що вимагає великої сили; а над нею люди, побираючись, застановляються так мало! І саме вона не є того певна, чи зможе мені назавсігди остатися такою, щоб я міг її найбільше любити й поважати, чого вона бажає всіми силами? І чи я почуваю в собі силу — остатися для неї завсігди наймилішим і поваги найгіднішим? Тоді стало б наше подружжя тим прегарним відношенням, що визначає людину..."

Сказавши се, обняла моє рам'я і притиснула до нього своє лице.

Ніколи в житті не забуду я сеї хвилі.

Я обіцяв їй все, чого бажала. Я відчуваю, що коли додержу сеї обіцянки, не останусь лиш для неї "поваги гідним". Я ж розумію, що вона хотіла сказати тими словами.

Вона б хотіла, щоб я став якимсь "вищим" чоловіком — Übermensch!..

І так вона вже моя суджена: її родичі знають вже про се, і я йду тепер до неї на чай.

[1] — Епіграф: Людина є щось таке, що його треба побороти.

Ніцше. "Так говорив Заратустра" (нім.).

[2] — Екстравагантним, незвичайним (фр.).

[3] — О боже! (нім.).

[4] — Нехай йому іще раз чорт! (Нім.)

[5] — "Спорідненість душ" (нім.).

[6] — "Так говорив Заратустра" (нім.).

[7] — І т. д... (Латин.)

[8] — Дослівно: гладеньку дощечку (чистий лист) (латин.). Ніскільки не зачіпає душі.

[9] — Нехай йому чорт (нім.).

[10] — Зблямуватися — осоромитися.

[11] — Верем'я — час, погода.

[12] — Рецепіс — розписка.

[13] — Доктор медицини, лікар при тутешньому шпиталі (нім.).

[14] — Голосний — відомий.

[15] — "Мова твоя не для мене!" (Нім.)

[16] — Нехай йому іще раз чорт! (Нім.)

[17] — Зрозуміло з півслова!.. (Латин.)

[18] — Минущим (фр.).

[19] — Діла — тут: праці, матеріали.

[20] — "Не для мене ваша мова!" (Нім.)

[21] — Боже! (Нім.)

[22] — "О, як ви сміли, пане, мені таке сказати в товаристві" (нім.).

[23] — Вечері (фр.).

[24] — Брус — незграбний, як колода.

[25] — Крайні, найбільші (латин.).

[26] — "Філософія голого засобу" (нім.).

[27] — Фактично, насправді (латин.).

[28] — Коротше кажучи (нім.).

[29] — Мама не дозволяє (нім.).

[30] — Що за чорт (нім.).

[31] — Гарний це еллінізм, "польське господарство"! (Нім.)

[32] — Купе (фр.).